

РОЛЬ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ

¹ Вінницький національний технічний університет

***Анотація** У даній статті розглянуто особливості Болонського процесу щодо європейської вищої освіти, розглянуто позитивні та негативні сторони даного процесу у реформуванні вищої школи України, проаналізовано інтеграцію української системи освіти.*

Ключові слова: Болонський процес, вища освіта, вищі навчальні заклади

***Abstract** This article describes the features of the Bologna process on European higher education. Analyzed the integration of Ukrainian education and raised problems of higher education in the context of the Bologna Process*

Keywords: Bologna process, higher education, universities

Вступ

Вища освіта є системою, що перебуває у постійному русі: кожного століття вдосконалюються напрямки її розвитку. Одним із таких напрямків є Болонський процес, який розробляє єдині освітні стандарти та критерії.

Значний внесок у висвітлення та розуміння основних положень Болонської декларації та їх адаптацію до вітчизняної вищої освіти зробили В. Г. Кремінь, В. П. Андрущенко, М. Ф. Степко, В. В. Грубінко та інші науковці. Довкола цього питання і дотепер тривають дискусії, висловлюються різні думки та погляди щодо майбутнього освіти. Зокрема, В. Г. Кремінь відзначає, що в Україні високий рівень готовності та прагнення приєднатися до цього процесу. Це також зумовлюється і тим, що не потрібно відриватися від Європи, якщо наша країна хоче вступити в союз [1]. В. П. Андрущенко та М. Ф. Степко вважають, що схвалення процесу освітньої інтеграції можливе тільки при збереженні національних традицій [2]. В. В. Грубінко висловив занепокоєння з приводу значних фінансових затрат, яких потребує запровадження інформаційних технологій [3].

Болонський процес виник як необхідність об'єднання Європи, його поширення на схід і на прибалтійські країни супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері. Тому доцільно визначити його важливість для вищої освіти нашої країни.

Метою статті є порівняльний аналіз сучасного стану адаптації вищої освіти України до Болонського процесу, розгляд позитивних і негативних позицій впливу «біонізації» на реформування вищої школи.

Основна частина

Болонський процес (БП) – це процес європейських реформ, що спрямований на створення спільної Зони європейської вищої освіти до 2010 року. Болонський процес офіційно розпочався у 1999 році з підписання Болонської декларації. Передумовою її створення стало підписання Великої Хартії європейських університетів (Magna Charta Universitatum). Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на європейському просторі.

Процес об'єднання Європи, його поширення на схід і на прибалтійські країни супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах усього континенту. Цей процес дістав назву Болонського від назви університету в італійському місті Болонья, де були започатковані такі ініціативи.

Болонський процес мав свою передісторію, що полягає в розробленні та підписанні представниками країн Європи Лісабонської конвенції (1997р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону та Сорбоннської декларації (Париж, Сорбонна, 1998 р.) щодо узгодження структури системи вищої освіти в Європі. Сам же Болонський процес на рівні держав було започатковано 19 червня 1999 року в Болоньї (Італія) підписанням 29 міністрами освіти від імені своїх урядів документа, який назвали «Болонська декларація». Цим актом країни-учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти і домовилися про створення єдиного європейського освітнього та наукового простору до 2010 року. У межах цього простору мають діяти єдині вимоги до визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що істотно підвищить конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг [4].

Розглянемо головні принципи Болонського процесу та відповідність вищої освіти України його вимогам з огляду на перспективу інтеграції нашої системи в європейській освітній і науковий простір.

«Болонською декларацією» було задекларовано прийняття загальної системи порівняльних освітньо-кваліфікаційних рівнів, зокрема через затвердження додатка до диплома; запровадження в усіх країнах двох циклів навчання за формулою 3 + 2, при цьому перший, бакалаврський цикл має тривати не менше трьох років, а другий, магістерський – не менше двох років, і вони мають сприйматися на європейському ринку праці якраз як освітні і кваліфікаційні рівні; створення систем кредитів відповідно до європейської системи трансферу оцінок, включно з постійним навчанням; сприяння європейській співпраці щодо забезпечення якості освіти, розробка порівняльних критеріїв і методів оцінки якості; усунення перешкод на шляху мобільності студентів і викладачів у межах визначеного простору

Наступний етап Болонського процесу відбувся у Празі 19 травня 2001 року, де представники 33 країн Європи підписали Празьке комюніке. Головні рішення цього саміту такі: країни знову підтвердили свою позицію щодо цілей, визначених Болонською декларацією; учасники високо оцінили активну участь у процесі Європейської асоціації університетів (EUA) та національних студентських спілок Європи (ESIB); вони відзначили конструктивну допомогу з боку Європейської комісії та висловили свої зауваження щодо подальшого процесу, беручи до уваги різні цілі Болонської декларації.

На саміті було виділено важливі елементи Європейського простору вищої освіти, а саме: постійне навчання протягом усього життя; мотивоване залучення студентів до навчання; сприяння підвищенню привабливості та конкурентоспроможності європейського простору вищої освіти для інших регіонів світу (зокрема, аспекти транснаціональної освіти).

Третій етап Болонського процесу відбувся в Берліні 18–19 вересня 2003 року, де було підписано відповідне комюніке. Принципово нове рішення Берлінського саміту – поширення загальноєвропейських вимог і стандартів уже й на докторські ступені. Установлено, що в країнах – учасницях Болонського процесу – має бути один докторський ступінь – «доктор філософії» у відповідних сферах знань (природничі науки, соціогуманітарні, економічні та ін.). Була запропонована формула триступеневої освіти (3-5-8), згідно з якою не менше трьох років відводиться для отримання рівня “бакалавр”, не менше 5 років – для отримання рівня “магістр” і не менше 8 років для отримання вченого ступеня “доктор філософії”. Важливо, що освітньо-кваліфікаційні рівні і вчений ступінь розглядаються як складові цілісної системи освіти людини. Акцентовано увагу на потребі сприяти європейському простору вищої освіти. Було приділено особливу увагу важливості контролю і дотримання європейських стандартів якості освіти на усьому просторі. Ці стандарти в Європі розробляє і підтримує відома міжнародна організація, що має назву “Європейська мережа з гарантування якості (European Network Quality Assurance - ENQA)”. Розроблено додаткові модулі, курси та навчальні плани з європейським змістом, відповідною орієнтацією й організацією. Наголошено на важливій ролі, яку мають відігравати вищі навчальні заклади, щоб зробити реальністю навчання протягом усього життя. Зазначено, що європейський простір вищої освіти та

європейський простір дослідницької діяльності – дві взаємопов'язані частини спільноти знань. Важливо, що з урахуванням цих нових рішень до Болонської співдружності разом з іншими шістьма країнами було прийнято і Росію (отже, до Болонського процесу сьогодні входять 40 країн Європи). Зрозуміло, що з огляду на глибокі традиції російської освіти і науки Російській Федерації буде непросто відмовитися від багатьох переваг своєї системи, наприклад від двох вчених ступенів, в перспективі – від Вищої атестаційної комісії як державного органу контролю за стандартом наукових ступенів та ін.

Четвертий саміт Болонського процесу проведено 19–20 травня 2005 року в Бергені (Норвегія) [5].

З самого початку Болонський процес був покликаний збільшити конкурентоспроможність і привабливість європейської вищої освіти, сприятиме мобільності студентів, полегшити працевлаштування за рахунок введення системи, що дозволяє легко визначити рівень підготовки та ступінь випускників. Ще однією важливою метою, яка була поставлена з самого початку, є забезпечення високої якості навчального процесу. У процесі множинних зустрічей міністрів освіти були розроблені основні положення єдиного освітнього процесу. Поділ учнів на студентів і аспірантів було запропоновано замінити кваліфікаційними ступенями з акцентом на результатах навчання. Концепція громадського контролю вищої освіти була введена і в даний час сприймається як основний політики в області європейської вищої освіти [6].

Приєднання України до Болонського процесу сприйняли в суспільстві по-різному – політики здебільшого захоплено, освітянські чиновники відразу розпочали розробку методичних рекомендацій, керівники вищих навчальних закладів підпорували питання автономії університетів, у студентів позбавлено виникали думки про відміну сесії, екзаменів, необов'язковості; у громадськості склалося враження, що ключова позиція Болонських вимог – уніфікація вищої освіти, придушення національних інтересів. Тож і у викладачів, і в суспільстві склалося упереджене ставлення до реформ галузі, що може негативно позначитись на наповненні реальним змістом політики інтеграції України в європейський освітній простір. Потрібна значна роз'яснювальна робота на місцях, яка досі, на жаль, малоефективна.

Передісторія Болонського процесу має глибоке символічне значення, адже саме в Болоньї у XI ст. з'явився перший в Європі університет. Традиція створення єдиного освітнього простору виникла в епоху середньовіччя, коли вищі школи налагодили тісні міжнародні зв'язки. Престижно і модно було здобути освіту не в одному, а в кількох визнаних європейських університетах: чимало допитливих юнаків перетворювалися на вічних студентів у прямому сенсі цього слова, мандрували з країни в країну у пошуках нових знань. Скажімо, виходець з України міг кілька років навчатися в Києво-Могилянській академії, потім – у Парижі, Берліні, отримати диплом у Болоньї, залишитися там же для викладацької діяльності або повернутися на батьківщину. Подібна доля спіткала нашого славного земляка філософа Григорія Сковороду і багатьох інших. Цікаво, що наш співвітчизник Юрій Дрогобич-Котермак, помандрувавши світом, став професором і ректором Болонського університету, учителем відомого Н. Коперника [7].

Наша країна приймає досить активну участь в європейському освітньому просторі. Наші науковці мають великі досягнення та можливості щодо подальшого розвитку, оскільки присутні всі ресурси для цього. Адже завдяки інтеграції у науці об'єднуються національні системи освіти з європейськими вимогами, критеріями та стандартами. Тому формується співдружність університетів по всій Європі. Це концентрує зусилля наукової та освітньої громадськості для істотного підняття конкурентоспроможності європейської науки і вищої освіти у світовому вимірі, адже вона поступається американській системі.

Опираючись на дані науковця Байденка В. І. [6], за оцінками українських експертів в галузі освіти, приєднання України до Болонського процесу породить плутанину з навчальними програмами. Роботодавцям, які навчалися за часів СРСР треба пояснювати що всі сучасні ступеня вищої освіти є повноцінними і після їх отримання можна працювати за фахом, але деякі ступені більше призначені для викладачів або наукових працівників, наприклад ступінь магістр і доктор філософії. Більш низькі ступеня вищої освіти підійдуть для працевлаштування людей, які не планують працювати викладачами у ВНЗ і робити вагомий внесок в науку завдяки наукового ступеня. Це не означає що ступеня відрізняються від ступеня спеціаліст – неповноцінні, всі ступені вищої освіти повноцінні, але потрібно інформувати про це роботодавців які вчилися до розпаду СРСР і знали тільки ступінь фахівець. Ступінь фахівець в ЄС і більшості країн відсутня. Одна з серйозних проблем інтеграції

української системи освіти до Болонського процесу – недостатньо повна інформованість посадових осіб як про поточний стан справ у російському та європейському освіті, так і про цілі Болонського процесу [6].

На всіх етапах Болонського процесу проголошено, що він є добровільним, полісуб'єктивним, гнучким, відкритим, поступовим, багатовекторним і ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури, що не нівелює національні особливості освітніх систем різних країн Європи. Отже, в рамках Болонського процесу було сформульовано шість ключових позицій:

1. Введення двоциклового навчання. Фактично пропонується ввести два цикли навчання: 1-й – до одержання першого академічного ступеня і 2-й – після його одержання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3 і не більше 4 років. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1 – 2 роки навчання після одержання 1-го ступеня) та/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7 – 8 років).

2. Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити у всіх національних системах освіти систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу необхідно прийняти ECTS (Європейська система перезарахування кредитів (залікових одиниць трудомісткості)), зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції “навчання впродовж усього життя”.

3. Контроль якості освіти. Передбачає організацію незалежних від національних урядів і міжнародних організацій акредитаційних агентств. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості чи змісті навчання, а на знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

4. Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Одним з важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення в Європу великої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загально-європейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти [7].

Як вказує у своїй роботі «Вища освіта України і Болонський процес» Кремень В. Г. [1], основні причини неприйняття Болонського процесу є такими:

1. Національні системи освіти в європейських державах створювалися століттями і, як правило, є достатньо консервативними.

2. Існує небезпека руйнування усталених традицій і унікальності освітніх систем.

3. Модернізація освіти відповідно до принципів Болонського процесу в кожній країні вимагатиме значних фінансових витрат при тенденції скорочення фінансування соціальної сфери.

4. Досягнення зів'язаності освітніх стандартів і програм, загальних принципів Болонської декларації у побудові професійної підготовки фахівців, що дають можливість отримати дипломи єдиного європейського зразка, вимагає значних часових та інтелектуальних ресурсів.

5. Бакалаврат передбачає підготовку однієї спеціальності протягом 3 – 4 років, що знижує рівень освіти і соціальну захищеність випускників ВНЗ.

6. Гармонізація і адаптація освітніх програм, їх приведення у відповідність з загальноєвропейськими стандартами можуть призвести до ослаблення автономності і свободи, чим так дорожать університети у всьому світі.

Має місце неоднозначне відношення до Болонського процесу. Приєднання чи неприєднання до нього мають свої переваги і ризики і ті країни, які ставлять за мету економічний і суспільний розвиток та приєднання до Європейського союзу, розуміють, що альтернативи Болонському процесу немає. Тому задля розвитку та покращення освіти впровадження даного процесу є доцільним.

В Україні відповідно до ст. 30 Закону України “Про освіту” і Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65, структура вищої освіти містить такі освітньо-кваліфікаційні рівні: “молодший спеціаліст”, “бакалавр”, “спеціаліст”, “магістр”. Рівень молодшого спеціаліста забезпечують технікуми, училища, інші вищі навчальні заклади першого рівня акредитації; бакалавра – коледжі, інші вищі навчальні заклади другого рівня акредитації; спеціаліста і магістра – вищі навчальні заклади третього і четвертого рівнів акредитації.

Виходячи із структури вищої освіти, її перший ступінь передбачає здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня “молодший спеціаліст”; другий – “бакалавр” (базова вища освіта); третій – “спеціаліст”, “магістр” (повна вища освіта). Отже, освітньо-кваліфікаційна система вищої освіти України максимально наближена до структури ступенів більшості країн Європи, однак переобтяжена рівнями молодшого спеціаліста і спеціаліста. Достатньо аргументованою та організаційно нескладною, без суттєвої зміни змісту підготовки є трансформація рівня “молодшого спеціаліста”, зазвичай, у фахову професійну підготовку із присвоєнням виробничої кваліфікації (професії) або, в окремих випадках, у бакалаврську підготовку. Щодо рівня “спеціаліст”, логічною є його трансформація у підготовку “бакалавра” з посиленням фахової підготовки останнього для повного кваліфікаційного визнання.

Вищі навчальні заклади певного рівня акредитації можуть здійснювати підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями, які забезпечують навчальні заклади нижчого рівня акредитації. В системі вищої освіти функціонують вищі навчальні заклади державної та інших форм власності. Вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки в Україні встановлюються Державними стандартами освіти, які є сукупністю норм, що визначають вимоги до освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівня. Державні стандарти освіти розробляються з кожного напрямку підготовки (спеціальності) для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів [8].

Міжнародний досвід показує, що переважаючим завжди був і є державний сектор. Так, в Японії з 446 ВНЗ лише 96 є недержавними, тобто статус державних мають майже 80 % навчальних закладів. У Франції з 77 університетів – лише 5 приватних, у Німеччині визнаних державою приватних установ, які мають статус університету, є лише 5, а 318 – державні. Незмінним є цей принцип і для Австрії. У секторі вищої освіти цієї країни є лише державні ВНЗ. В Іспанії університетська освіта надається в 35 навчальних закладах, 4 з яких – приватні, хоча вони є університетами римсько-католицької церкви й субсидуються державою.

Кредитно-модульна система (КМС) визначена для України як орієнтир побудови навчального процесу, її впровадження є важливим завданням модернізації освіти України. Елементи кредитно-модульного навчання з 2005/2006 навчального року запроваджено в усіх ВНЗ України. Паралельно із впровадженням кредитно-модульної системи потребує свого вирішення питання оновлення змісту вищої освіти, формування переліку спеціальностей і кваліфікацій, що узгоджувався би з принципами, які розробляє європейська спільнота. Перелік кваліфікацій є одним із найскладніших документів, бо потребує міжвідомчої скоординованості дій [9].

Висновки

У Вінницькому національному технічному університеті прийняте тимчасове положення про кредитно-модульну систему організації навчального процесу, що визначає його особливості в умовах впровадження ідей Болонського процесу. Оцінювання здійснюється в балах, що визначає рівень знань, умінь, навичок студента проведенням контрольних заходів у ході навчального процесу згідно з відповідними критеріями. Підсумковий контроль включає модульний та триместровий/семестровий контроль (залік, диференційований залік, екзамен).

Спираючись на освітньо-професійну програму підготовки бакалавра, спеціаліста, магістра певного напрямку підготовки чи спеціальності, яка є складовою частиною галузевого стандарту вищої освіти, викладач розподіляє навчальний матеріал дисципліни на змістовні модулі, визначає форми заходів контролю, формує шкалу оцінювання знань, умінь і навичок студента (у балах) з окремих видів роботи та в цілому по модулях.

На мою думку, впровадження Болонського процесу у систему вищої освіти ВНЗ України є з одного боку доцільним. За рахунок системи оцінювання видно чітко визначення обсягів проведеної студентом роботи з урахуванням усіх видів навчальної та наукової діяльності. Кредитно-модульна

система стимулює студентів до активної регулярної роботи протягом семестру, вимагає ініціативності від них. Студенти звикають до різних форм роботи і така система є більш об'єктивною, тому що дає можливість зменшити суб'єктивний фактор при оцінюванні. Але з іншого боку недоліками є те, що, по-перше, в умовах кредитно-модульної системи та великої кількості студентів у групі важко забезпечити всім студентам рівні можливості для одержання необхідних балів, по-друге, значно збільшується навантаження на викладачів і, по-третє, бали, накопичені під час семестру, не завжди відображають якість знань, а свідчать скоріше про активність студента.

За опитуванням, проведеним в інституті екологічної безпеки та моніторингу довкілля, а також у факультеті інфокомунікацій, радіоелектроніки та наносистем, до позитивних сторін нової системи студенти зараховують: можливість легше отримати залік чи екзамен («автоматом»), контроль за систематичністю отримання знань протягом семестру, можливість покращити оцінку при складанні екзамену чи заліку, створення умов індивідуального підходу до кожного студента, сприяння організованості під час роботи з предметами. Проте опитування виявило й наступні недоліки: модульно-рейтингова система призводить до нервового та розумового виснаження через безперервну напругу протягом семестру, постійне змагання призводить до погіршення стосунків між членами колективу, недостатня кількість часу для самостійної роботи над предметом, дуже високі вимоги до отримання балів з деяких дисциплін, незадоволеність підходом до оцінювання навчальних досягнень та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Болонський процес в Україні: Наук.-метод. збірник. – Вип. 45, ч. 1 / Ред. В.Г. Кремень; Наук.-метод. центр вищої освіти. – К., 2005.
2. Болонський процес : тенденції, проблеми, перспективи / Укл. В. П. Бех, Ю. Л. Маліновський : за ред. академіка В. П. Андрущенка. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 221 с.
3. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посібник/ За ред. В. Г. Кременя. Авторський колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабина. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
4. Довженко О.В. Сорбоннская и Болонская декларации: информация к размышлению// Вестник высшей школы: Alma mater/, 2000/ – №6.
5. Гончаров С.М., Мошинський В.С. Вища освіта України і Болонський процес. – Рівне: НУВГП, 2004, – 142 с.
6. Байденко В. І. Болонський процес: структурна реформа вищої освіти Європи. – М.: Дослід. центр проблем якості підготовки спеціалістів, Рос. новий ун-т, 2002. – 128 с.
7. Янковий В. В. Болонський процес: шляхом європейської інтеграції // Дзеркало тижня. – 2003. – N 40. – 18-24 жовт. – (Інтерв'ю М. З. Згуровського).
8. Гончаров С.М. Кредитно-модульна система організації навчального процесу у світлі Болонської декларації: документи, матеріали, факти. – Рівне: УДУВГП, 2004. – 34с.
9. Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України / М. З. Згуровський – К.: Вид-во НТУУ «КПІ», 2006. – 544 с.

Безусяк Яна Іванівна — студентка групи ЕКО-16м, інститут екологічної безпеки та моніторингу довкілля, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: vntu0812001@gmail.com

Гречановська Олена Володимирівна — доц., канд. пед. наук, кафедра філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, Вінниця

Bezussyak Yana I. — Department of Ecological safety and Monitoring of environment, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, email : vntu0812001@gmail.com

Hrechanovska Olena V. — Cand. Sc., Department of Philosophy and Humanities, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia